

Խ Մ Բ Ա Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ՊԱՀԵ՛Լ ԵՐՈՒՍԱՂԵՄԻ ՈՂՋԱԳՈՒՐՄԱՆ ՃԵՄԱՐԻՑ ՈԳԻՆ

Ճիշտ մի տարի առաջ, 1963 թվականի հոկտեմբերի 26-ին, Երուսաղեմում, Սրբոց Հակոբայայանց մայրավանքի նվիրական կամարների տակ, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի և Մեթոդի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսի պատմակ սն եղբայրական ողջագուրմամբ և գրկախառն ուխտով փարատվում էր այն ծանր տազնապը, որը ճնշում էր հայ հոգիների վրա 1956 թվականի փետրվարից:

Երուսաղեմի ողջագուրումը բացառիկ և կարևոր իրադարձություն էր Հայ Եկեղեցու կյանքում, որն ընդունվում էր բովանդակ հայ ժողովրդի կողմից սրտագին գոհունակությամբ, երախտագիտությամբ և անխառն հրճվանքով, որպես ուրախալի մի դեպք, սրբազան մի դաշինք, որը հուսալի հեռանկարներ էր բացում ազգային-եկեղեցական տազնապի բարվոք լուծման ճանապարհին, համերաշխության ոգին ու համագործակցության շինարար ընթացքը վերականգնելու տեսակետից:

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի նախաձեռնությամբ գլուխ բերված Երուսաղեմի ողջագուրումը արդարև Տ. Տ. Վազգեն Վեհափառ Հայրապետի, որպես Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու Պետի և Գլխի, եկեղեցաշեն, ազգանվեր մտորումների և խաղաղասիրական խոհերի կենդանի արտահայտությունն էր:

«Ետ: մեզ պայաշտօնն հաշտութեան» (Բ Կորնթ. Ե 18), «Ջանգի ի խաղաղութիւն կոչեաց զմեզ Աստուած» (Ա Կորնթ. Է 15):

«Մեր ողջագուրումը և հաշտությունը կնկատենք»,— լավատեսությամբ շեշտում էր Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը Երուսաղեմում, հոկտեմբերի 28-ի հրաժեշտի սեղանին,— աստվածային շնորհ մը, որուն արդյունքները և պտուղները հետզհետե պիտի կարողանանք ճաշակել և վայելել... Մենք վստահ ենք, որ հիմնականը կատարվեցավ սակայն: Եթե կա փոխադարձ սեր և վստահություն և բարի կամեցողություն, մնացածը ինքնին պիտի գա և այդ ոգին հետզհետե իր շինարար և բարերար դերը պիտի կատարե Հայ Եկեղեցվո կյանքին մեջ»:

Երուսաղեմի ողջագուրման հաջորդող ամիսներին, Եգիպտոսում, Հնդկաստանում և Մայր Աթոռում մինչև այսօր, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը թե՛ գործով և թե՛ բանիվ աշխատել է «արթուն կերպով հսկել», որ հոկտեմբեր 26-ի ոգին «արմատանա մեր եկեղեցական և ազգային կյանքեն ներս և դառնա կենսաբեր և պտղառատ»,— ինչպես գրում է Վեհափառ Հայրապետը:

Երուսաղեմի ողջագուրմամբ Հայ Եկեղեցու ներքին տազնապը փարատած տեսնելու ուրախությունը սակայն երկար չտևեց:

Մայր Աթոռին, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին և մեր ժողովուրդին սպասում էին դեռևս ծանր փորձություններ, ճնշող նոր հուսախաբություններ:

Երուսաղեմի եկեղեցաշեն ողջագուրման ոգու կենսագործման ճանապարհի վրա երևան եկան

դժվարություններ. եղան ոչ բարեկամական արտահայտություններ, կատարվեցին նորից մի շարք ոչ կանոնական գործեր, որոնք ոչ միայն խանգարում էին անձկանոք սպասված եկեղեցական միության և հաշտության գործը, այլ նաև ժխտումն իսկ էին հոկտեմբեր 26-ի ողջագուրման ոգու, և «գլուխ-գլխի կպարնվի Երուսաղեմի Մեր ողջագուրումի ոգին հետ և նման գործելակերպ նոր դուռ կբանա երկպառակության և խռովության», — գրում է Վեհափառ Հայրապետը Իր 14 մարտ թվակիր նամակում, ուղղված Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսին:

Այնուամենայնիվ, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը, միշտ լավատես, ստեղծված այդ դժվարությունները հարթելու համար, վերջին մի քանի ամիսների ընթացքում Տ. Խորեն Ա Կաթողիկոսին ուղղած Իր մի շարք նամակներով, աշխատում էր վերացնել ստեղծված այդ դժվարություններն ու թյուրիմացությունները, ի պահպանումն ու համրապնդումն հոկտեմբեր 26-ի ողջագուրման ճշմարիտ ոգու:

Մայր Աթոռի պաշտոնաթերթ «Էջմիածին» ամսագրի օգոստոս—սեպտեմբեր միացյալ համարում հրապարակվել են Մայր Աթոռի և Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսարանի միջև փոխանակված գրությունները:

Հրատարակված այդ նամակները կարևոր պաշտոնական փաստաթղթեր են, որոնք հստակորեն ցույց են տալիս Կիլիկյան Աթոռի բռնած դիրքը և Մայր Աթոռի մտահոգությունները, հոկտեմբեր 26-ից հետո պատահած դեպքերի վերլուծության լույսի տակ:

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի մարտ 14, հուլիս 5 և օգոստոս 27 թվակիր նամակները սիրո և միության նոր կոչեր են, սրտագին հրավերներ միաժամանակ, Հայ Եկեղեցու հոգևոր իշխանության սուրբ բարձունքից, Տ. Խորեն Ա Կաթողիկոսին հասցեագրված, որ «ամբողջ և անխռով» պահվի ու պահպանվի հոկտեմբեր 26-ի ողջագուրման ճշմարիտ ոգին, որպես հիմք նաև Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի և Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսության կանոնական հարաբերությունների և ապագա սիրալիր համագործակցության:

Երուսաղեմում, հոկտեմբեր 26-ի ողջագուրման այդ խանդավառ բայց կարճ օրերին, բնական էր, որ չէին կարող գործնականապես լուծվել վիճելի բոլոր հարցերը:

Ողջագուրումը հուսալի սկիզբն էր, նախապայմանը հաշտության, և ոչ թե ինքնին հաշտություն կամ բանակցություն: Ողջագուրման պետք է հաջորդեին բանակցությունն ու հաշտարար աշխատանք:

«Ճիշտ է, Երուսաղեմի Մեր ողջագուրումը առանց պայմանի եղավ, սակայն պարզ է, որ այդ ողջագուրումը կոչված էր ինքը պայման հանդիսանալու մեր եկեղեցական կյանքի միասնության և խաղաղության, և Մայր Աթոռիս և Կիլիկյան Աթոռի միջև օրինական, եղբայրական հարաբերություններու վերականգնման, այսինքն իրական հաշտության», — գրում էր Վեհափառ Հայրապետը Տ. Խորեն Ա Կաթողիկոսին ուղղած Իր 14 մարտ թվակիր նամակում:

Այս մտածումների լույսի տակ էլ, Երուսաղեմում Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը և Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսը հուլիս էին հայտնում, որ մոտիկ ապագայում, թղթակցությամբ, փոխադարձ հասկացողությամբ և մեր եկեղեցական կանոնների և ավանդությանց համաձայն, բոլոր վիճելի հարցերը իրենց կանոնական և տրամաբանական լուծումները կգտնեն և ճշմարիտ համագործակցություն, եղբայրական սեր և միություն կվերահաստատվեն Հայ Եկեղեցու ծոցում, մեր ժողովրդի և Եկեղեցու գերագույն շահերի ըմբռնմամբ:

Այս մասին Տ. Խորեն Ա Կաթողիկոսը Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին գրած Իր ապրիլ 14 թվակիր նամակով հաստատում էր. «Ջերմորեն պիտի խնդրեինք Ձեզմե, որ, ինչպես խոսեցանք Երուսաղեմի մեջ, որևէ թյուրիմացության կամ տարակարծության պարագային, թղթակցությամբ հարթեինք հարցերը Մեր միջև և նորանոր դժվարություններ չստեղծվեին իզուր տեղ սփյուռքահայ մեր կյանքեն ներս»:

Երուսաղեմի ողջագուրումից անցել է ճիշտ մի տարի, իսկ ո՛չ մի փոփոխություն տեղի չի ունեցել Անթիլիասի եկեղեցական ղեկավարության մտայնության, գործելու կերպին մեջ: Այդ պատճառով ո՛չ մի վիճելի, կանոնական հարց դրականորեն չի լուծվել, ո՛չ մի կարևոր տարակարծություն չի հարթվել: Ավելին, Անթիլիասի Գահակալը և եկեղեցական իշխանությունները արեցին բանավոր և գրավոր մի շարք ծանրակշիռ այնպիսի հայտարարություններ և գործեր, որոնք ժխտումն իսկ էին ողջագուրման ոգու, և որոնց ի տես և ի լուր, «Մեր սիրտը պաղ երկաթի մը

հայու՛ր զգաց, և պահ մը բարոյական սարսուռի ալիք մը անցավ Մեր հոգիին մեջեն,—գրում էր վշտով Ամենայն Հայոց Հայրապետը իր 14 մարտ թվակիր նամակում:

Ողջագուրումից հետո առաջին և մեծ հուսախաբությունը ապրեց Վեհափառ Հայրապետը 1963 թվականի դեկտեմբերին, կարդալով Տ. Խորեն Կաթողիկոսի հայտարարությունը «Ամերիկայի ծայն» ռադիոյի գործակալության թղթակցին, և երբ Մայր Աթոռում 1964 թվականի հունվարին ստացվեց Անթիլիասի պաշտոնաթերթ «Հասկ» ամսագրի 1963 թվականի հոկտեմբեր—դեկտեմբեր միացյալ համարը, ուր տպագրվել էին Տ. Խորեն Ա Կաթողիկոսի անդրանիկ կոնդակը՝ գրի առնված Երուսաղեմի հանդիպումից հետո, որտեղ ակնարկություն իսկ չկար հոկտեմբեր 26-ի ողջագուրման մասին, և այլ հոդվածներ՝ նվիրված Երուսաղեմի ողջագուրման, որոնցում Կիլիկյան Աթոռը յուրահատուկ ձևով ըմբռնում և մեկնաբանում էր Երուսաղեմի հանդիպումը, ամբաստանում էր Մայր Աթոռը՝ Սփյուռքի հայության ազգային-եկեղեցական կյանքին և մտահոգություններին միջամուխ լինելու... մեղադրանքով:

Այդ հայտարարությունները և այդ գործերը եկան փաստելու, թե արդարև ոչինչ չի փոխվել Անթիլիասի հին մտայնության և գործելու կերպի ու ձևի մեջ՝ ողջագուրումից հետո էլ, և վկայելու, թե ողջագուրման ոգի, եղբայրական համբույր, համերաշխություն և սեր Անթիլիասի համար նշանակում են «հաշտվել» 1956 թվականից հետո ստեղծված կացության հետ և առավել խորացնել այն:

Զաղդր խոսքերը, ձևական և զգացական արտահայտությունները ոչ մեկ արժեք չեն ներկայացնում, երբ գործերը ճիշտ հակառակն են ապացուցում և հանդիսավորապես տրված խոստումները չեն հարգվում:

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը Երուսաղեմում, աստվածային ներշնչման մի պահի, հավատով և հույսով հղացավ ողջագուրման միտքը:

«Դիվանագիտական բանակցություն վարելու ոգիով չէր շարժած Ամենայն Հայոց Հայրապետը՝ Խորեն Ա-ի հետ ունեցած հանդիպման միջոցին», և «դիմացը հակառակորդ մը, օտար մը ունենալու ոգիով երբեք չէր մոտեցած բանակ-

ցություններու ընթացքին» («Բյուրական», 15 մայիս):

Նորին Ա. Օծուրյան նախաձեռնությամբ կատարված այդ ողջագուրումով, վերջ գտավ Կիլիկյան Աթոռի հանդեպ կանոնական ընդդիմությունը, Կիլիկյան Աթոռն իր օրինական դիրքը վերագտավ Հայ Եկեղեցու նվիրապետության ծոցում, վայելելով Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի հայրական ողջունումը, պաշտպանությունն ու գործակցությունը:

Երուսաղեմի պատրիարք Տ. Եղիշե արքեպիսկոպոս Տերտերյանը, «Սիոն» ամսագրի 1963 թվականի հոկտեմբեր—դեկտեմբեր միացյալ համարի խմբագրականում, գրի առնված Երուսաղեմի ողջագուրման տպավորության տակ, նշում էր. «Իրագործումը պետք չէ նկատվի կողմնակի շահերու ածպարար ցուցադրություն մը լոկ, տեսակ մը քաղաքական ձեռնածություն, որոնց հանդիսատես կըլլանք ամեն օր: Կուզենք հավատալ, թե տեղի ունեցածը սրբական դաշինք մըն էր, հավատքով ու սիրով լեցուն, նման երանյալ մեր մեծ հայրապետներու դարավոր փորձին, որոնք գիտցած են միշտ ներկայի մշուշներեն և տրտմություններեն անդին տեսնել մեզի հատուկ ճշմարտությունը, և ոտնակոխելով ամեն կարգի արգելքներ, նայած են հասարակաց բարիքի այդ լուսաստղին, բուրդապինդ ու վճռական»:

Դժբախտաբար, Անթիլիասում նստած մարդիկ նույնն են երեկ և այսօր, նույն ոգին է, որ շարժման մեջ է դնում քողարկված ծրագիրը՝ Սփյուռքը բաժանելու իր Մայր Եկեղեցուց՝ Մայր Աթոռից: Եվ ցավ է արձանագրել, որ քանի Անթիլիասում կան նույն ոգին, նույն մտայնությունն ու գործելու եղանակները, անհասկացողությունները վերջ չեն գտնի, միասնություն և համագործակցություն չեն կարող իրականություն դառնալ:

Երբ հայ ժողովուրդը նախապատրաստվում է 1965 թվականին համազգային կերպով ոգեկոչելու և մեծարելու խնկելի հիշատակը Ապրիլյան եղեռնի մեր բյուրավոր նահատակների, Անթիլիասը, այս պատմական պահին, չպետք է որդեգրի այս ընթացքը, որը բացահայտորեն ժխտում է Երուսաղեմի ողջագուրման ոգու և նոր խրամատներ է բացում Սփյուռքի հայության կյանքում:

Ցավալի է, շատ ցավալի, հաստատել այս տխուր իրողությունը:

Գոնե Ապրիլյան եղեռնի 50-ամյակի ոգեկոչումը, մեր բյուրավոր նահատակների նվիրական հիշատակը, նրանց հայրենանվեր ոգին ու հավատը լինեին ցանկալի առիթը՝ Հայ Եկեղեցու ծոցում ազգային-եկեղեցական բաղձալի միասնականությունը վերահաստատելու ճանապարհի վրա:

Մանավանդ Մարսիլիայի խնդիրը փորձաքարը հանդիսացավ Կիլիկյան Աթոռի մտայնության:

Ինչ կանոնապես շահել էր Երուսաղեմում Անթիլիասը, բարոյապես կորցրեց Մարսիլիայի պարագային:

«Նժարի մեջ դրված է այժմ Անթիլիասի Կաթողիկոսարանի բարոյական հեղինակության և վստահելիության խնդիրը» («Բյուրակն», 15 մայիս):

Այսպես են գնահատում մեր ժողովուրդը և Սփյուռքի հայ մամուլը Մարսիլիայի ոտնձգությունը:

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը, եկեղեցական տաճնապի լուծման համար, Երուսաղեմում կատարեց բարոյական առավելագույն պոռոտությունը:

Ժիշտ էր Երուսաղեմի ողջագուրումը, տեղին և արդար, որպես եկեղեցաշեն գործ, որին սպասում էր բովանդակ հայ ժողովուրդը: Ոչ մի դեպքում չպետք է զլջալ ողջագուրման համար: Մայր Աթոռը և Վեհափառ Հայրապետը «անշարժ կմնան Երուսաղեմի ողջագուրումի ոգիի վեմին վրա»: Այդ պատճառով, Ամենայն Հայոց Հայրապետը ամեն միջոց ի գործ է դնում, փորձում, պայքարում, որպեսզի պահպանվի այդ շինարար, այդ փրկարար ոգին ոչ միայն խոսքով, այլ մանավանդ կենդանի գործով:

Հաշտության հուսալից սկիզբը դրվել է Երուսաղեմի ողջագուրմամբ: Դեռևս սակայն կան վիճելի բազում հարցեր, որոնք լուծման կկարոտին: Եվ ահա, Նորին Ս. Օծությունը, որպես Պետ և Գլուխ Հայաստանյայց Առաքելական Եկեղեցու, իր 14 մարտ, 5 հուլիս և 27 օգոստոս թվակիր նամակներում, որպես բնական հետևություն Երուսաղեմի ողջագուրման, առաջ է քաշել և Կիլիկյան Աթոռին և նրա Գահակալին է ներկայացրել ուրը հիմնական հարցեր, որոնք սերտ կապ ունեն մեր եկեղեցական վերջին տաճնապի հետ և առնչվում են մեր ազգային-

եկեղեցական միասնության և մեր ներքին կյանքի խաղաղության հետ, հարցեր, որոնց պետք է պատասխանի խորեն Կաթողիկոսը բացարտորեն, առանց դիվանագիտության, հստակ և մեկին, մեր եկեղեցական կանոնների և ավանդությունների լույսի տակ, եթե նույնպես անկեղծ է Անթիլիասի ցանկությունը՝ եկեղեցական տաճնապը լուծված տեսնելու բնագավառում:

Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետին գրած իր ապրիլ 14 և օգոստոս 5 թվակիր նամակներում, Ս. խորեն Կաթողիկոսը հանգամանորեն և ըստ էության չի պատասխանել Նորին Ս. Օծության մարտ 14 և հունիս 5 թվակիր նամակներին, Անթիլիասի Գահակալին ներկայացրած հիմնական հարցերին:

Ս. խորեն Կաթողիկոսն իր վերջին նամակում խոսում է ընդհանրապես «հայ կյանքի ներկա պայմաններում մեջ», Կիլիկյան Աթոռի նոր, յուրահատուկ ձևով ըմբռնված «առաքելության» մասին: Թե ի՞նչ «հայ կյանքի ներկա պայմաններ են» դրանք, ոչինչ հայտնի չէ, և գանգատվում է, որ հարգվեն Կիլիկյան Աթոռի իրավասությանց սահմանները և գործունեության ապաստությունը:

Ոչ ոք մինչև այժմ չի սպառնացել և չի սպառնում Կիլիկյան Աթոռի հեղինակության, իրավասություններին և գործելու ապաստության: Երևակայական այդ երկյուղը ոչ մի հիմք չունի: Ոչ ոք ոտնձգություն չի կատարել Կիլիկյան Աթոռի իրավասությանց սահմանների մեջ: Ոչ ոք չի սպառնացել և չի սպառնում Կիլիկյան Աթոռի գոյության և վարչական ու կազմակերպչական ինքնավար գործունեության:

Բայց հակառակն է ճիշտը: Անթիլիասի Աթոռն է որ ոտնձգություններ, ոչ օրինական միջամտություններ է կատարում Մայր Աթոռին ենթակա թեմերում: Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի վերջին երեք նամակները կոնկրետ օրինակներով ցույց են տալիս կատարված այդ անօրինությունները, ոտնձգությունները՝ Մայր Աթոռի իրավասությանց կալվածից ներս:

Մայր Աթոռը և Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետը, ինչպես փաստերն են ապացուցում, աշխատում են բարձրացնել Անթիլիասի Աթոռի հմայքն ու հեղինակությունը այն առողջ մտածումով, որ որքան զորավոր լինեն Հայ Եկեղեցու նվիրապետական կազմի մեջ մտնող մասնավոր Աթոռները՝ «մատուցեն ի հանուն

տեսանին, բայց ոչ հանունն ի մասունս» (Փիլիպոս Աղբակեցի)՝ նույնքան պորավոր կլինի նամբողջը, Հայ Եկեղեցու նվիրապետական լրիվ աշխատակազմը և նրա Գլխի՝ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածինը:

Կիլիկյան Աթոռը տեղական ինքնավարության լիակատար փոխարինող փոխադրված մասնավոր Աթոռ է Հայ Եկեղեցու նվիրապետության ծոցում, իրեն սահմանափակ իրավասությանը սահմաններով, սահմաններ, որոնք արդեն իսկ ճշտորոշվել են մեր ղեկավարական գիտակցության և ժողովրդի պահանջների մեջ, և մենք չենք որ այսօր մեր օրերին լիակատար փոխենք այդ սահմանները և այդ ճշտությունները:

Մայր Աթոռը և Վեհափառ Հայրապետը «ճիշտ այդ է որ կը պահանջեն» (օգոստոս 27) Ս. Խորեն Կաթողիկոսից և Կիլիկյան Աթոռից, այսինքն՝ «պատմականորեն, կանոնականապես և դարերու ավանդությամբ նվիրագործված» իրավասությանը սահմանների հարգում:

Ս. Խորեն Կաթողիկոսի օգոստոս 5 թվակիր նամակում խոսվում է նաև «Կիլիկյան Աթոռի անկախության, նվիրապետական բարձրագույն երկու Ս. Աթոռներու հավասարապոր» լինելու նորելուկ տեսակետի մասին, մի հանգամանք, որը երբեք չի համապատասխանում պատմական փաստերին, մեր եկեղեցական կանոնների ոգուն և մեր ժողովրդի ըմբռնումներին ու գիտակցության:

Դեռևս իր ժամանակին Օրմանյան սրբապանը նման փորձ և մտայնություն իրավացիորեն գնահատում էր որպես «կիլիկեցիներու հավակնոտ մեծամտության մերթ ընդ մերթ երևան եկող հայտարարություն, որ հերքվելու իսկ պետք չունի, զի պատմական պարագաները շատ որոշ են այդ մասին» («Ազգապատում», Բ, էջ 2447):

Ճիշտ մեկ տարի է բոլորվել Երուսաղեմի ողջագործումից, և այդ ժամանակահատվածը ցույց

տվեց, որ Մայր Աթոռի և մեր նվիրապետական մյուս Աթոռների համար ամենակարևոր հարցը պատմական և կանոնական սերտ համագործակցության ամրապնդումն է նվիրապետական Աթոռների միջև: Ահա՛ օրվա հրամայականը, հօգուտ Հայ Եկեղեցու և ի շահ հայ ժողովրդի:

Կանոնական և հստակ հնչում է նորից Ս. Էջմիածնի բարձունքից, հայրենի աշխարհից, Ամենայն Հայոց Վեհափառ Հայրապետի սիրո հորդորը, կոչը:

«Սիրելի՛ և շնորհապարզ Եղբայր Մեր, եկեք աչքի լույսի պես պահպանեք այդ հրաշագործ ոգին, թույլ չտանք, որ Աստուծո այդ շնորհը հեռանա մեզմե և մեր Եկեղեցիեն: Այլապես մեր բոլոր հույսերը կրնան շիջիլ, թողով մեզ և արտերկրի հայ ժողովուրդը խավարի և կույր կիրքերու ալեկոծումներու մեջ: Երբեք, երբեք պիտի չկամենանք Մենք վերադարձը նման տխուր օրերու և ամուլ պայքարներու» (14 մարտ):

«Մենք կուզենք տակավին վերջին հույս մը սնուցանել, թե պիտի վերադառնաք Երուսաղեմի Մեր ողջագործումի ճշմարիտ ոգիին, ոչ միայն բանիվ, այլ նաև գործով, միասնական ճիգերով վերահաստատելու համար մեր եկեղեցական կյանքին մեջ օրինականությունը, անկեղծ եղբայրությունը և շինարար գործակցությունը, առաջնորդված մեր Ս. Եկեղեցվո բազմադարյան կանոններով, ավանդություններով և ըմբռնումներով, և մեր ժողովուրդի իրավ ու տևական շահերով: Մտածենք ապագայի մասին: Մտածենք, թե ի՞նչպես պիտի դատե հայ ժողովուրդը մեր այսօրվան գործերը, հարյուր տարի հետո» (27 օգոստոս):

«Թագաւոր երկնաւոր, զԵկեղեցի քո անշարժ պահեա, և զերկրպագուս անուանդ քում պահեա ի խաղաղութեան»:

